

SULTAN İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Altı Aylık Hakemli Kısa Makale, Araştırma ve İnceleme Dergisi

Vol./Cilt: 1, Issue/Sayı: 1, ss. 85-100, December/Aralık 2023

Kur'ân'da İnsanla İlgili Sembolik İfadelerin Analizi*

Analysis of Symbolic Expressions About Humans in the Quran

Merve Akdemir¹ Ali Rıza Gül²

Öz

Her kelam sahibinin kendine özgü bir dili ve anlatım biçimi vardır. Yüce Allah ilah olması hasebiyle diğer kelam sahiplerinden ontolojik anlamda farklı vasıflar taşımaktadır. Dolayısıyla kendisiyle arasında ontolojik farka sahip olan insan ile iletişime geçmesi ve onun algısına hitap edebilmesi de belirli bir iletişim düzlemini gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda bu iletişim biçimi insanın anlama sorununu da beraberinde getirebilmektedir. Yüce Allah'ın insan için vahyettiği bildirimler dil yönünden genel olarak açık anlatımlı ve kolaylıkla anlaşılabilir olsa da önemli bir kısmı itibarıyla sembolik anlatımlı olup insan kavrayışını yoran ve anlamayı zorlaştıran taraflar ihtiva etmektedir. Toptancı bir bakış açısıyla bu ilahi bildirimlerin hepsini sembolik anlatım kabul ederek yalnızca sembolik anlamlara yönelen bir yaklaşım sergilemek veya hepsini gerçek anlatım addederek sadece lügavî manaları itibarıyla değerlendirmek birtakım anlama ve yorumlama problemlerine yol açmaktadır. Zira bu ifadelerin tek tip bir yaklaşım tarzı esas alınarak değerlendirmeye tabi tutulması hem anlam zenginliğini yok etmekte hem de verilmek istenen mesajın doğru anlaşılmasının önüne geçmektedir. İfadelerin doğru anlaşılması ve yorumlanması ancak onlara doğru anlama ve yorumlama teknikleriyle yaklaşılması halinde mümkün olabilir. İşte bu noktada dilde soyut olanın anlaşılabilir hale getirilmesi için başvurulan somutlaştırarak anlatma tekniklerinden yararlanmak isabetli olacaktır. Kur'ân'ın insan hakkındaki sembolik ifadelerini anlamada da Arap dilinin yalnızca yapıbilim (sarf) ve sözdizim (nahiv) kaidelerine dayanmak yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden biz bu çalışmamızda Kur'ân'da yer alan ve insandan bahseden sembolik ifadeleri zikrettiğimiz dilsel kuralları ihmal etmeyen, fakat onları aşan analiz yöntemlerini esas alarak çözümlemeyi konu edindik. Araştırmamız esnasında müfessirlerin büyük çoğunluğunun da bu ifadeleri aynı metotla yorumladıklarını tespit ettik ve onların bu tavırlarını kendimize rehber edindik. Kur'ân'daki insan tasavvurunun önemli bir yanını ortaya koymayı amaçladığımız bu araştırma sembolik ifadeler içeren ayetlerin doğru bir biçimde anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlayan bir yöntem ortaya koymasından oldukça önemlidir. Önce Sembolizm kavramının çerçevesini çizdiğimiz, sonra da Kur'ân kıssalarının içinde ve haricinde yer alan sembolik anlatımların insanla ilgili olanlarını belirleyerek analiz

* Araştırma Makalesi / Research Article, Geliş Tarihi / Date Received: 21.12.2023, Kabul Tarihi / Date Accepted: 30.12.2023, Yayın Tarihi / Date Published: 31.12.2023.

¹ ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, E-Mail: birlahza16@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8751-4080>

² Prof. Dr., ESOGÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, E-Mail: argul@ogu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5194-3223>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Akdemir, Merve – Gül, Ali Rıza. "Kur'ân'da İnsanla İlgili Sembolik İfadelerin Analizi". *Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi (SİAD)* 1/1 (Aralık 2023), 85-100. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10443449>

ettiğimiz bu araştırmamızda sembolik ifadeler içeren ayetleri gerçek anlamlarıyla anlamamanın bizi hatalı çıkarımlara götüreceği, bunun yerine bu ayetleri içerdikleri sembollerin temsil ettiği anlamları tespit etmek suretiyle yorumlamanın en sağlıklı yol olduğu sonucuna ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Dil, İnsan, Sembolizm, Vahiy, Kıssa.

Öne Çıkanlar:

- Dilde sembolik anlatım, bir dilin sözcüklerin ve ifadelerin ötesindeki anlamlarını ve değerlerini ifade etme yeteneğidir.
- Sembolik anlatımı çözümleme, metnin yüzeydeki anlamlarının ötesinde derin, metaforik ve kültürel anlamlarını keşfetmeyi amaçlar.
- Kur'ân'da insanla ilgili genel anlatımlarda ve kıssalarda sembolik anlatımlar bulunmaktadır.
- Kur'ân'daki sembolik anlatımları çözümlenmede dilsel kuralları ihmal etmeyen, fakat onları aşan analiz yöntemleri esas alınmalıdır.
- “Allah'ın eli bağlıdır.” ayeti gerçek manada elin bağlılığı manası taşımayıp cimriliği ifade eder.

Abstract

Every theologian has his own unique language and style of expression. Since Almighty Allah is a deity, he has ontologically different qualities from other theologians. Therefore, communicating with people who Allah has an ontological difference from and being able to appeal to their perception requires a certain level of communication. At the same time, this form of communication could bring about problems of understanding. Although the revelations revealed by Almighty Allah to humans are generally clear and easily understandable in terms of language, a significant part of them are symbolic and contain aspects that tire human understanding and make it difficult to understand. From a wholesale perspective, accepting all of these divine statements as symbolic expressions and taking an approach that focuses only on symbolic meanings, or considering all of them as literal expressions and evaluating them only in terms of their literal meanings, leads to some problems of understanding and interpretation. Because evaluating these expressions based on a uniform approach destroys the richness of their meaning and prevents the correct understanding of the message intended to be given. Correct understanding and interpretation of expressions is only possible if they are approached with correct understanding and interpretation techniques. At this point, it would be appropriate to benefit from concretization techniques used to make the abstract in language understandable. In understanding the symbolic expressions of the Quran about humans, relying only on the structural (sarf) and syntax (nahiv) rules of the Arabic language is insufficient. Therefore, in this study, we aimed to analyze the symbolic expressions in the Quran that talk about humans, based on analysis methods that do not neglect the linguistic rules we mentioned, but go beyond them. During our research, we found that the majority of commentators interpreted these expressions with the same method, and we took their attitudes as our guide. This research, in which we aim to reveal an important aspect of the human imagination in the Quran, is very important in terms of revealing a method that enables the correct understanding and interpretation of the verses containing symbolic expressions. In this research, in which we first drew the framework of the concept of Symbolism and then analyzed the symbolic expressions within and outside the Qur'anic stories by determining the ones related to humans, we found that understanding the verses containing symbolic expressions with their real meaning would lead us to erroneous inferences, and

instead, we tried to determine the meanings represented by the symbols they contain in these verses. We came to the conclusion that interpretation in this way would be the most reliable way.

Keywords: *Tafsir, Language, Human, Symbolism, Revelation, Parable.*

Highligts:

- Symbolic expression in language is the ability of a language to express meanings and values beyond words and expressions.
- Analyzing symbolic expression aims to discover the deep, metaphorical and cultural meanings of the text beyond its surface meanings.
- There are symbolic expressions in general narratives and stories about humans in the Quran.
- In analyzing the symbolic expressions in the Quran, analysis methods that do not neglect linguistic rules but go beyond them should be taken as basis.
- "God's hands are tied." The verse does not literally mean devotion, but expresses stinginess.

1. Giriş

Dilde gerçek anlatımların yanı sıra duygu ve düşünceleri ifade eden birtakım sanatsal anlatım üslupları da bulunmaktadır. Bunların içerisinde sembolik anlatım üslubu önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlatım üsluplarının hepsini aynı yöntemle anlamak ve çözümlenmek imkânsız denecek derecede zordur. Nitekim farklı anlatım biçimlerine aynı metodolojiyle yaklaşarak doğru bir anlam ortaya koymak her zaman mümkün değildir. Anlatım üsluplarından her biriyle ilgili zaman zaman birbirleriyle benzeşen kimi zamanda birbirinden ayrılan anlam elde etme yolları vardır. Gerçek anlamlı kelimeleri anlamak için ek bir yöntem ihtiyacı duyulmazken gerçek anlamlı olmayan kelimeleri anlamak hususunda her birinin kendine has tekniklerinin olması gerekir. Sembolik ifadelerde ise anlam bazen açık olduğu halde bazen oldukça kapalıdır. Bu yüzden içerisinde kinaye, teşbih, istiare gibi edebi sanatlarla yer verilen ayetleri anlamak için öncelikle bu türden sanatsal anlatımları kendi içerisinde ayırıştırıp tespit ve tahlil etmek gerekmektedir.

Öte yandan semboller insan zihninin sınırlarını aşan anlatımlarda aktarılmak istenen şeyi insan aklına yaklaştırma ve anlamlandırma işlevi görür. Bu, insanın o şeyi kavraması açısından kullanılan bir anlatım yöntemidir. Onu çözümlenmek için dilbilgisinden ve dilin anlam belirleme tekniklerinden yararlanmak lazımdır. Ancak yüzeysel bir bakışla yetinildiğinde sembol içeren ifadelerde kastedilen ve anlatılmak istenen şeyler ihmal edilebilir. Bu yüzden sembolik dilin inceliklerine yönelmek ve sembollerin kodlarını çözmek gereklidir. Aynı şekilde Kur'an'da da mesaj aktarım vasıtası olan bu sembolik ifadeleri doğru bir biçimde anlayabilmek maksadıyla Arap dilinin anlam belirleme tekniklerinden, özellikle de belâgat ilminin yöntemlerinden yararlanmak, ancak onunla yetinmemek ve sembollerin neleri temsil ettiklerini incelemek büyük önem arz etmektedir.

Ne var ki ilahi kelamdaki sembol içeren ifadelerin temel anlamlarıyla mı yoksa bu temel anlamı aşan boyutlarıyla mı ele alınıp yorumlanacağı meselesi hâlâ bir problem olarak tartışılmaktadır.

Hatta müfessirlerin ve tefsir araştırmacılarının bir kısmı Kur'ân'da mecaz ifadeler, dolayısıyla sembolik anlatımlar bulunduğunu, bu yüzden dilbilgisinin yanı sıra mecazları anlama ve sembollerini çözümleme tekniklerinin ayetlerin anlaşılmasında önemli bir rol oynadığını kabul ederken, diğerleri bunu reddederek ayetlerdeki lafzî ve zâhirî anlamın ancak nüzul sebebi ve metinsel bağlam gibi unsurlara bağlı olarak değişebileceğini, dolayısıyla sembollerle ilgili çözümlerinin ayetlerin anlaşılmasına herhangi bir katkı sağlamayacağını ileri sürerler. Bütün bu tartışmalara bağlı olarak Kur'ân'daki sembolik anlatımların nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği konusunda farklı görüşler ortaya konmaktadır.

Biz bu araştırmamızda Kur'ân'da mecaz ifadelerin ve sembolik anlatımların yer alıp almadığıyla ilgili tartışmalardan ziyade içerisinde semboller bulunan ayetlerin anlamlarını Kur'ân tefsiriyle ilgili yazılı kaynaklarından yararlanarak belirlemeye çalışacağız. Ancak böyle bir araştırmaya yönelmeden önce Sembolizm kavramının anlam çerçevesini netleştirmemiz gerektiğinin farkındayız. Sembolizmin muhtevasını belirledikten sonra Kur'ân'ın insanla ilgili genel ifadelerinde geçen sembolik anlatımlar ve bunların anlamları üzerinde yoğunlaşacağız. Araştırmamızda kıssalar içerisinde serpiştirilen sembollerin anlamlarını çözümlenmeye ise özel bir bölüm ayıracağız. Zira Kur'ân'ın önemli bir kısmını oluşturan kıssalarda sembolik anlatımın diyaloglarla süslenmiş oldukça özel biçimleri bulunmaktadır. Çalışmamızın amacı Kur'ân'da insanla ilgili olarak yer alan sembolik ifadeleri tahlil ederek ayetlerin doğru bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

2. Sembolizmin Muhtevası ve Kur'ân'da Kullanılışı

Sembolik anlatım, sınırsız bir düşünce dünyasını ifade etme ihtiyacından doğar. Çünkü o anlamlara dış dünyada tekabül edecek bir gerçeklik bulamadığımızda gerçeğin izahı için dış dünyada mevcut olanlar üzerinden bu türden benzetmelere başvurmak gerekir. Bu, çoğu zaman anlatılmak istenenin sınırsız oluşundan kaynaklanır.

Semboller anlatılmak istenen anlam ve hakikatlerle doludur. Bir sembolün anlamına ve özüne vakıf olduğumuzda onlar birer sembol olmanın ötesinde onların asıl maksatlarına ulaşılmış olur. Kur'ân'da kelimeler bazen hakikat manaları ile kullanılmakla beraber bazen mecaz manada kullanılıp o kelime üzerinden anlatılmak istenen başka bir anlam amaçlanmaktadır. (Bu tür anlatımlara örnek ayetler için bkz. Bakara 2/115; Nûr 24/35; Zümer 39/67; Hadîd 57/4 vd.) Yüce Allah da, Kur'ân ayetlerinde önemli miktarda bu türden sembolik anlatımlara yer vermiştir. Nitekim insan ve dilin imkânları sınırlıyken, sınırsız olanın aktarımında bu imkânsızlıkları aşmak için semboller kullanmak gerekebilir.

Sembol, Türkçe'de "simge" (Eren - vd., 1988, 2/1278.), Arapça'da "remz" (Wehr, 1980, md. Remz.) kelimesine karşılık gelmektedir. Sembol "Bir düşünce, fikir ya da nesnenin yerini tutan, bir kavramı veya bir düşünceyi belirten gözle görülür ve anlamı bilinir işaret demektir." (Cevizci, 2000, 840.) "Sembolizm, asıl itibarıyla, dinin özünü ve gerçek amacını teşkil eden, dış plandaki akislerin bizleri ulaştıracığı "Yekpare Hakikat"ın dünyasıdır. Bu espri ile daima ikili

bir anlatım biçimiyle yüzyüze olduğumuzu biliriz. Müşahhas bir akis önce dikkatimizi çeker, ama hemen arka planını, maverasını tecessüs ettiğimiz ruhi menzil, manevi derinlik gelir.” (Kılıç, 1995, 59.) Zemâhşerî'nin “Bizim için gayb olanları, müşahede edebildiklerimizle temsil ederek” (Zemâhşerî, 2018, 3/768.) ifadesinde olduğu üzere insanın gaybi olanı kavramada meseller ve onların içerisinde yer alan semboller son derece önemlidir.

Sembolik dil, aşkın bir gücün metafiziğe dair olanı, fiziki âlemde yaşayan insan aklına söylem dilidir. Bir nevi teolojik bir dildir. İlah ile insan arasındaki çok yönlü olan boyut farkı, teolojik ifadelerin zaman zaman sembolik karaktere sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Fakat burda esas olan sembolizme ifrat-tefritten uzak mutedil bir bakış açısıyla yaklaşmaktır. Çünkü hem bu yolla ondan gerekli miktarda istifade etmiş hem de aşırıya kaçmayarak hakiki mana taşıyan ayetlere de gereken manaları tahsis etmiş olabiliriz. Dolayısıyla biz, vahdet-i vücud görüşünü savunanların “evren gerçek varlık değil, gölge bir varlıktır.” (Aziz, 1995, 262.) şeklindeki her şeyde sembolizme giden ve tamamen soyut bir dünya tahkim eden yaklaşımlarıyla, her şeyi salt bir hakikat düzleminde ele alarak sembolizmi reddeden tabiatçıların (Fazlur Rahman, 1993, 151.) yaklaşımlarından uzak mutedil bir sembolizm tanımını tercih ediyoruz. Burada ise sembolizmi, açıkça söylenenin dışında başka bir gerçekliği ortaya çıkarmaya çalışan istiare, mecaz, teşbih, kinaye, mecâz-ı mürsel gibi anlatım yöntemlerini kapsayan geniş bir dil yelpazesinde ele alacağız. Çünkü “sembolik bir dilden bahsediliyorsa mecazlar, analogiler, kıssalar ve sembolik kelimeler topyekün sembolik dilin içinde kullanılan elemanlar olarak karşımıza çıkacaktır. Din, mitoloji ve sanat gibi temsili sembollerin geçerli olduğu alanlardan birinde sembolizm söz konusu olduğunda, sembolizmin kullandığı malzemeler son derece zengindir. İşaretler, renkler, sesler, mecaz, mesel, kıssa, teşbih gibi dilsel anlatım biçimleri bunlardan bazılarıdır.” (Tokat, 2004, 135-143.)

Sembolik dilin alt bir elemanı olan mecazlara Kur'an'da sıkça rastlamaktayız. Kur'an'daki mecazın miktarı hususunda ise tarih içerisinde birtakım ihtilaflar varolagelmıştır. Kur'an'ın bütününe mecaza hamlederek ondaki kemiyet sınırını aşanlarla beraber içerisinde hiç mecaz bulunmadığını ileri sürenler olmuştur. Bu, ilk etapta bir mecaz tartışmasından ibaretmiş gibi gözükse de bunun arkasında farklı birtakım sebepler yattığını söylemek mümkündür. Kur'an'ın tamamına mecaz demenin aslında onun ayetleri üzerinden yapılacak yorumlarda daha serbest davranmak manası taşıdığı aşikârdır. Nitekim bu, Batinilik gibi bazı fırkalar tarafından Kur'an'a kendi görüşünü söyletme yolu olarak kullanılmıştır. Öyleyse “Zorunlu bir durum olmadıkça, sembolizme veya mecaza gitmek doğru değildir.” (Şimşek, 1999, 194.) Çünkü her şeyi mecaz addeden bir sembolizm anlayışına sahip olmak, ayetlere verilecek manayı olumsuz etkileyeceğinden bu hususta son derece titiz davranmak gerekir. “Dolayısıyla dinin, özellikle de onun ana kaynağı olan Kur'an'ın sıhhatli bir şekilde anlaşılabilmesi için, ihtilâflara sebep olabilen mecaz ve kinaye meselesi sağlam bir zemine oturtulmalı, yanlış anlayışlardan arındırılmalı ve suistimallere kapı açılmasına fırsat verilmemelidir.” (Çalış, 2005)

Mecaz, lügatte “c-v-z” sülasi kökünden gelir. Bir şeyi aşmak, geçmek, mesafe kat’ etmek gibi anlamlara gelmektedir. (İbn Manzûr, 7/191.) Lügat anlamı ile ıstılah manası arasındaki ilişki için, kelimenin hakiki manasını aşip yeni bir manaya hamledilmesidir, yorumunu yapabiliriz. Mesela “O gün birtakım yüzler vardır ki, mutluluk içerisinde.” (Gâşiye 88/8.) ayetinde yüzden maksat vücudun tamamı olup bu, cüz’i ismin külli isme itlakına örnek niteliği taşımaktadır. (Suyûtî, 2015, 495.)

Kur’ân’da *istiâre* türü sembolik anlatımlar da mevcuttur. *İstiâre* sözlükte “birinden bir şeyi ödünç almak” manasına gelir. (Fîrûzâbâdî, 2005, 446.) Bu bir nevi başka kelimenin manasını ödünç almak demektir. Kelimenin düzanlamından yananlamına geçişini sağlayan “alâka”, göstergenin düzanlamı ya da hakiki anlamı dediğimiz kavram ile başka bir kavram arasındaki benzerlik ise, bu tür aktarmaya *istiare* denilmektedir. (Cürcânî, 1992, 44.) Mesela “Her insanın tair’ini boynunda kendine taktık.” (İsra 17/13.) ayetinde *istiare* olarak kullanılan “tair” kelimesinin ayetteki kullanımını anlamak için, o dönemde Arapların kuşa yükledikleri anlamı bilmek gerekmektedir. Araplar herhangi bir işe girişecekleri zaman, “bu işin sonu hayır mı olacak, yoksa şer mi” sorusuna kuşların durumundan cevap ararlardı. Kuş kendisi mi havalanıyor, yoksa bir başkasının kışkırtmasıyla mı? Uçtuğunda sağa sola yahut yukarıya mı gittiğine dikkat ederler, bunlarla o işin hayır veya şer, uğurlu veya uğursuz olduğuna istidlalde bulunurlardı. Bu hal onlarda sıkça olduğundan hayır ve şer, bir şeyin lazımıyla tesmiyesi kabilinden “tair” şeklinde isimlendirildi. (Eren, 2006, 42.)

Kur’ân’da kullanılan diğer bir sembolik anlatım türü *mecaz-ı mürsel* ise, alakası benzerliğin dışında bir şey olan ve bir karîneden dolayı hakîkî mananın dışında bir manada kullanılan lügavî *mecâz* çeşididir. Buna örnek olarak “O sarp yokuşun ne olduğunu bildin mi? O, esir bir boynu çözmektir.” (Beled 90/12-13) ayetinde, ‘bir boyun’ ibaresinde kastedilen, ‘bir köle’nin kendisidir. Başka bir ifadeyle, kölenin bir parçası olan boynu ile kendisi kastedilmiştir. Buna göre ‘bir boynu çözenin’ anlamı, bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmadır. (el-Cevziyye, 1982, 2/399.) Böylelikle kelimeler, kendileriyle kastedilen manalar anlaşıldığı takdirde işlevsellik kazanırlar. Bu da lafzın ameli (iş görmesi) dir.

Bir sembolik anlatım biçimi olan teşbihler ise âyetlerdeki metinsel bağlamlarına uygun olarak açıklandığında Kur’ân’ın önemli bir kısmı anlaşılır hale gelir. Teşbihler en az iki öge ile yapılmaktadır. Bunlar, benzeyen ve benzetilendir. Benzetme bu iki öğeden biri ile yapılırsa *istiare* meydana gelir. Teşbih, kapalı olan bir hususu açıklığa kavuşturmakla kişiyi aydınlatmak, ifadeyi vuzuha kavuşturmak üzere uzak mânayı yakın mânaya çekmektir. (Suyûtî, 2015, 506.) Böylece muhatap denilmek isteneni daha vurucu şekilde iyi anlar. Örneğin “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.” (Cum’a 62/11.) ayetinde, bilip bildiğiyle amel etmeyen bir kimse, yükünün kendisine fayda vermediği eşeğe benzetilmiştir. İbnü’l Cevzi “bu misal Kur’ân’la amel etmeyen ve manalarını anlamayanlar içindir.” (İbnü’l-Cevzî, 2009, 6/197.) demiştir. Sembolik ifadelerle aktarılmak istenen manaların özüne vakıf olmanın, tefsir ilmi açısından önem arzettiğini bu örneklerle

daha iyi anlamaktayız. Nitekim bu hususta Kafiyeci'nin tefsir ilmi için "murada delalet etmesi bakımından kelimelerdeki lafızların hallerini inceleyen, araştıran ilimdir." (el-Kâfiyecî, 1998, 21.) şeklinde yapmış olduğu tanım da son derece önemlidir. Çünkü ayetlerde yer alan lafızların gerçek anlamda mı yoksa sembolik anlamda mı kullanıldıklarına dair olan hallerini uygun anlama ve tespit etme çabası, sahih bir inanç ve düşünce tarzı geliştirebilmemiz açısından da önemlidir.

Kur'an'da diğer bir sembolik anlatım türü olarak kinaye karşımıza çıkmaktadır. Kinaye, gizlemek, örtmek anlamına gelen "كنى" fiilinden türemiştir. (Fîrûzâbâdî, 2005, 1329.) Kinayede hakiki anlamın anlaşılmasına engel bir karîne bulunmasa da mana direkt söylenilmekten kaçınılır, gizlenir. Bir sözün düzenlamasını ifade edebilecek şekilde, onun dışında başka bir anlamda kullanım sanatına denir. Kinayenin mecazdan farklı yanı, mecazda hakiki anlamın kastedilmediğini gösteren bir karinenin bulunmasıdır. Hâlbuki kinayede düzenlamının kastedilmediğini gösteren açık bir engel yoktur. (Yavuz, 2006, 53.) Mesela "Yahudiler Allah'ın eli bağlıdır, dediler." (Maide 5/64.) ayetinde elin gerçek manada elin bağlılığının kastedilmediğine dair açık bir delil olmamasına rağmen "eli bağlı" ifadesinin cimrilikten kinaye olduğu söylenmektedir. (Râzî, 1981, 12/42.) Böylelikle ayetteki ifadenin gerçek mana taşımadığı tespit edilmiş olup o, başka bir anlama hamledilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'ı doğru bir şekilde anlamının büyük ölçüde onu anlama ilke ve yöntemlerini bilmekle paralel şeyler olduğu sonucuna varırız.

Kur'an'da teşbih, kinaye, istiare, mecaz gibi sembolik unsurlar bolca yer almaktadır. Çünkü ilmiyle her şeyi ihata eden bir Rabbin, gerek ilmi gerek duyuşsal alanda sınırlı olan insan varlığına bir şeyi aktarması bazen bu türden anlatımları gerekli kılmaktadır. Mesajı gönderen (gönderici) ile mesajı alan (alıcı) arasındaki ontolojik farktan kaynaklanan aktarımdaki sınırlılığı sembolik anlatımla daha aza indirilebilmek mümkündür.

İslam diğer dinlerde olduğu gibi mücessem bir ilah tasavvuruna itaate davet etmez. Soyut formülasyonlarla yetinir. Soyut yönün oldukça geniş olduğu İslam, soyut anlamdaki deruniliğine rağmen muhataba da hitap etmek durumunda olduğundan sembolizm bu hususta iyi bir vasıta olmuş, soyut olanı somutlaştırma işlevi görmüştür. Suretten ziyade mahiyet merkezli bir dil olduğundan ondaki tecsim de insanın mahiyete dair bir anlama sahip olmasını esas almıştır. Kur'an'daki cennet, cehennem, ahiret, kıyamet tasvirleriyle beraber yüce Allah'ın kendisini Nur suresinin 35. ayetinde ifade ederken kullandığı semboller de buna örnek niteliği taşımaktadır. Fakat insan bir anlatıyı zihninde resmederek onu bir zemine indirgeme çabasında olan da bir varlıktır. Ona göre anlam bu şekilde hâsıl olur. Ancak yaratılışındaki sınırlı keyfiyetten ötürü onun da dilde olduğu gibi bazı çıkmazları vardır. Çünkü "Düşünce kuşunun kanatları bazı yüksekliklere tırmanmaktan acizdir." (Kılıç, 1995, 24.) Dolayısıyla vahiy, betimleyici dili ve sembolik anlatımlarıyla insanı eriştiği bazı yükseklikler olsa da insana, onun müdahale etmesinin mümkün olmadığı birtakım sınırlar da koymuştur (Bk. Âl-i İmrân 3/7). Anlamak ve mahiyete erişmek için sarfettiği somutlaştırma yöntemini belli bir noktaya

kadar kullanmasına izin vermiş, bunda haddi aşanların manayı maddeye indirgeyerek ölçüyü kaçırdığı bir sembolleştirmeye taptıkları sahte ilahları ve putları da tenkit etmiştir (Yûnus 12/40.)

“Cahiliyye döneminin mensupları, pek sık olarak, O’nu bir sembol vasıtasıyla ifade edebilmek için, ilahi sıfatlardan birisini tercih etmişlerdir. Böylelikle büyücülere göre ateş, kendisine hiçbir şeyin mukavemet edemediği mutlak ilahi gücü; Brahman olan Hindulara göre de inek ilahi lütfu temsil etmektedir veya Hindulara göre dört elli insan şunu demek istemektedir: eğer insan iki eliyle bu kadar yetenekli olabiliyorsa, Tanrı’nın en azından dört eli olmalıdır! Ya da aynı şekilde fil başlı insan, mutlak bilgili olmayı vs. sembolize etmektedir.” (Kılıç, 1995, 217.) “Peygamberimiz’in yaşadığı dönemde, belki de başka dönemlerden daha çok sembollere dayalı ilişkiler ve inançlar vardı. Putlar en yalın ifadesiyle görünen rumuzlardı, sembollerdi (Müftüoğlu, 50).” Oysa insanüstü bir varlık olan ilah İslam’da diğer dinlerdeki gibi sembolize edilmesi söz konusu olmayan bir varlıktır. Bundan ötürü onun sembol haline getirilmesi şirk inancına kapı aralamaktır. “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur (Şura 42/11).” Bu yüzden sembolize ederken bunu, vahyin zahiri manasına ters düşmeden yapmaya dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü bir dilin içerisinde yer alan mecaz, deyim, edebi formdaki anlatımların tamamını görmezden gelip onların anlam katmanlarını hesaba katmamak, o dil üzerinden aktarılmaya çalışılan manaları hiçe saymak manası taşıdığı gibi tüm ifadeleri sembolize etme çabası da o dil vasıtasıyla aktarılan diğer bazı manaları görmezden gelmek manası taşımaktadır.

3. Kıssalar Haricindeki Sembolik İfadeler

Diller, anlatımlarını belli sınırlar çerçevesinde gerçekleştirirler. Bu, dillerin meramı karşı tarafa aktarırken zaman zaman birtakım çıkmazlara girmesine sebep olmuştur. Bu yüzden diller kendi içerisinde birtakım imkânsızlıkları da barındırmaktadır. Fakat Yüce Allah için imkânsızlık söz konusu değildir. O, dilin bu imkânsızlıklarını onlardan yeni kelimeler türeterek ya da mecazlar vasıtasıyla aşar. Türettiği bu yeni kelimelere toplumdaki karşılığında farklı olarak yeni bir anlam yüklediğinde ise kelimenin üzerinde durup karşı tarafa, bundan kastın ne olduğunu ancak kendisi açıklarsa bilebileceklerini ifade eder. (Bu tür anlatımlara örnek ayetler için bkz. Hakka, 69/3; Mürselat, 77/14; Tarık, 86/2; Karia, 101/3; Kadir, 97/2; Beled, 90/12.) Bundan sebeptir Kur’ân, ilk muhataplarının gündemindeki malzeme, yemin, mecâz, kinayeleri kullanarak onlara anlayacakları dil üzerinden konuşmuştur.

Buna örnek olarak Hz. Meryem ile ilgili geçen “o ki ırzını korudu” (Tahrîm 66/12.) ayetini vermek mümkündür. Nitekim ayette “ferc” ifadesi açıkça zikredilmiştir. Bunun izahı şu şekilde yapılır: Ayette “ferc”, “gömlük yırtığı” manasındadır. Bu ifade kinayenin en latif örneğidir. Ayetin manası; Hz. Meryem’in elbisesine bir şüphe bulaşmadı, çünkü o elbisesi temiz olan bir kadındı, demektir. Nitekim iffetten kinaye olarak elbisesi temiz tabiri Araplar arasında kullanılan meşhur tabirlerdendir. “Elbiseni temizle.” (Müddessir 74/4.) ayeti de bu kabildendir. (Suyûtî, 2015, 517.) Araplar; “a’cebenî Zeydün ‘akluhû ve hulukuhû” (Zeyd, yani aklı ve ahlâkı hoşuma gitti.) dedikleri gibi şöyle de derler: “A’cebenî Zeydün sevbühû” (Zeyd, yani kisvesi

(ahlâkı) hoşuma gitti.) Aynı şekilde “el-mecdü fî sevbihî” (Şeref onun elbisesindedir.), “el-keramu tahte hulletihî” (Değer, cömertlik; onun elbisesinin altındadır.) ifadelerini de kullanırlar. Çünkü genelde içini temizleyip arındıran bir kişi, dışının temizliği ve arınmasına da özen gösterir. (Zemâşerî, 2018, 6/1008.)

Bu tabiri o günkü lisan bilmekteydi. Dolayısıyla Kur'an bu türden kinaye, mecaz, teşbih vb. anlatımlarını toplumun dili içerisinden alıp onlara kendi sahasında yer vererek dönemin insanlarını etkileyici üslubu ile içerisindeki mesajlara davet etmiştir. Çünkü Kur'an'ın kendisine özgü olan literatürü bazen o benzetmeyi ve kavramı cahiliyedeki kullanımından farklı konumlandırmış, içerisindeki ruhun dinamikliği kelimelere temessül etme yoluyla da muhatapta iz bırakmıştır. Nitekim kelime etimolojik olarak da iz bırakmak anlamı taşır. (İsfahânî, 2010, 934.) Kur'an bunu olağanüstü bir şekilde başardığı için o, mu'cize olmuştur. Bunu “Hz. Ömer, Resûlullah'ı öldürmek niyetiyle yola çıkar. Kızkardeşinin evinde dinlediği “Taha” sûresi, onu bir başka Ömer yapar ve İslâm'a teslim olur.” (Hattabi, 1968, 70.) örneğinde görmek de mümkündür. Ya da “Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir.” (Cuma 62/5.), “Doğrusu Allah, kendi uğruna, kenetlenmiş bir duvar gibi, saf halinde çarpışanları sever.” (Saff 61/4.), “Kalbleriniz yine katılaştı, taş gibi oldu.” (Bakara 2/74.) “Arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi öğütten yüz çeviriyorlar?” (Müddessir 74/49,50,51.), “Verdikleri sözü arkalarına attılar” (Al-i İmran 3/187.), “Yapısını Allah'tan korku üzerine kuran mı?” (Tevbe 9/109.), “Her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar.” (Şuara 26/225.), “Ellerini boynuna bağlanmış yapma.” (İsra 17/29.), “İnanıp faydalı iş yapanları karanlıktan aydınlığa çıkarır.” (Talak 65/11.) ayetlerinde olduğu gibi mesaj; kimi zaman eşeğe kimi zaman da duvar ve taş gibi farklı sembollere teşbih edilmek suretiyle (Râzî, 1981, 30/5.) muhataba sarsıcı bir dille aktarılmıştır. Bu onun içerisindeki sembolik anlatıma delalet ederken diğer yandan Kur'an'ın i'câziyle da ilişkili bir bahistir. Nitekim Utbe b. Rebia'nın ayetlerdeki bu ifadelerden sonra “Vallahi ben bugüne kadar böyle bir söz işitmedim. Bu sözler ne bir şiir ne de bir sihirdir.” (Cürcani, 1968, 124.) derken kastettiği şey de vahiy dilinin kullandığı mecaz, teşbih, istiare vb. anlatım yönünden ne kadar etkileyici olduğudur. “Deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler” gibi daha birçok ayette de sembolik anlatıma rastlamak mümkündür. Mesela “Devenin iğne deliğinden geçme” ayeti için Râzî, Yüce Allah'ın Araplar nezdinde, hayvanların en büyüğü olduğu için, hayvanlar içinden hassaten “deve”yi, iğnenin deliğinin ise, deliklerin en küçüğü olduğu için iğneyi zikrederek o kâfirlerin cennete girmelerini, bu şartın tahakkuk etmesine bağlayınca, bu şart da imkânsız olunca, aklen de imkânsıza dayanan şeyin imkânsız olduğu sabit olunca, onların cennete girmelerinin kesin ve kat'î olarak imkânsız olduğunu ifade etmek için temsil nevinde olduğunu belirtmiştir. (Râzî, Tefsir-i Kebîr, 14/81.) Yüce Allah ayette deve, iğne gibi sembollerini kullanmak yoluyla başka bir anlam aktarmayı amaçlamıştır.

Bolca sembolizm içeren “Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir.” (Hac 22/31.) ayetinde ise Zemâşerî teşbih olduğunu zikredip buradaki teşbihin ise mürekkebe ve mufarrak kabilinden

olabileğini izah etmiştir. Böylelikle iman, yüceliği bakımından göğe; imanı terkeden ve şirk koşan kimse ise gökten düşene; düşünceleri dağıtan heva hevesleri, kapışan kuşlara; sapıklık vadisinde onu uzağa atan şeytan, önüne kattığı şeyleri itlaf edici uçurumlara savuran rüzgâra benzetilmiştir. (Zemâhşerî, 2018, 4/538.) Ayet içerisinde hakiki manada kullanılan bir ifadeye rastlamak neredeyse mümkün gözükmemekte ve mesaj yoğun bir teşbih ile muhatabın zihninde sembolize edilmektedir. Bu yüzden sembolik dili bilmeyen birine bu tür ayetlerin söyleyebileceği pek de bir şey olmayacak ve sembolik dili bilmek de bu türden ayetleri anlama noktasında büyük bir öneme sahip olacaktır.

Yine bir başka “Yahut dalga, üstünde yine dalga, onun üstünde de bulutla kaplı büyük bir denizdeki karanlıklar gibidir; birbiri üzerinde karanlıklar! Elini çıkardığında onu neredeyse göremez. Allah kime nur vermezse onun nuru yoktur. ” (Nur 24/40.) ayeti için İbnu'l Cevzi buradaki “karanlıktan” kastın kâfirin ameli olduğunu “nur”dan kastın ise, din, iman ve hidayet olduğunu zikretmiştir. (İbnü'l-Cevzî, 2009, 4/384.), (Matûrîdî, 2015, 7/484.) Dolayısıyla Arapça ifadelerin sözdizimi (nahiv) ve yapıbilimini (sarf) bilmekten ziyade o ifadelerin Kur'ân'da kullanıldığı bağlamı ve zikredilme gerekçelerini dikkate almak gerekir. Çünkü bu ayette zikredilen “nur”dan kastın “ışık” değil de “hidayet” olduğunu bize Kur'ân'ın kendine özgü olan bu dil yapısı bildirmektedir.

Yeryüzündeki diğer semavi dinlerin ve felsefi düşüncelerin merkezinde hep insan yer almıştır. Fakat onlar insan varlığına parçacı tarzda yaklaşırken, Yüce Allah onu muhatap olarak seçmiş, yerde ve gökte yaratmış olduğu her şeyi de insanın anlam dünyasına hakikat aktarımı yapma vesilesi olarak kullanmıştır. Kur'ânî sistem içerisinde her şey insan denen canlıyla ilintili olarak ele alınmıştır. Nitekim yeryüzünün elverişli hale getirilmesinin, tüm bunların insanın hizmetine teshir edilmesinin, (Lokman 31/20.) yaratılan her şeyin insanın anlam dünyasına bir mesaj bırakmaya yönelik oluşunun, (Fussilet 41/53.) kitapların, (En'âm 6/156.) peygamberlerin gönderilmesinin, (Nahl 16/36.) mesajın her kavmin kendi diliyle gönderilmesinin (İbrahim 14/4.) merkezinde insan yer almıştır. Dolayısıyla Kur'ân'ın konusu insandır, diyebiliriz. Bunu Kur'ân'ın, kelimeleri kullanırken insan algısını esas alan tavrında da görmek mümkündür. Nitekim bu, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için indirilen bir kitaptır. (İbrahim 14/1.) Ve bu işlemi yapabilmesi için insana anlayacağı dilden konuşması gerekmektedir. Böylelikle ayetlerin sunmak istediği manaları doğrudan bir dille aktarmayıp onları temsil eden sembolik ifadeler vasıtasıyla aktarması, din dilinin genel karakterist yapısını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ve bir dilin kendine has yapısını ve özelliklerini anlamak, o dille aktarılmaya çalışılan anlam dünyasına erişmek manası taşır. Özellikle bu, Rab ile kul iletişimi açısından son derece önem arz etmektedir.

Kur'ân'da kıssalar haricinde yer alan sembolik ifadelere örnek olarak kinaye uslûbuyla yapılan anlam aktarımlarını da göstermek mümkündür. “Kadınları dokunmadan boşarsanız” (Bakara 2/236.), “onlar sizin elbisenizdir” (Bakara 2/187.) ya da “kadınlar tarlanızdır” (Bakara 2/223.) ayetlerinde “mess, libas, hars” gibi lafızlar hakiki manada değil cimadan kinaye olarak

kullanılmıştır. Özellikle “kadınlar tarlanızdır” ayeti hakkında Zemahşeri “Neslin kendisinden olduğu nutfelerin, rahimlerine bırakılmasının (tarlaya ekilen) tohumlara teşbihi açısından kadınlar tarlaya / ekeneğe benzetilmiştir. “O halde, tarlanıza dilediğiniz gibi varın.” ifadesi de temsilî bir anlatımdır. Yani ekmek istediğiniz arazilerinize nasıl varıyorsanız kadınlarınıza da şu veya bu yön gibi size mahzurlu olmayacağı şekilde dilediğiniz yönden varın, demektir.” (Zemâşerî, 2018, 1/708.) açıklamasında bulunarak ayetteki ifadenin mecazi bir anlatım olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü gibi, kendine has dil ve üslûb özelliklerine ve ayrıca metin içi ilişkiler ağına ve tarihsel bağlama sahip olması, Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak için öncelikle Arapça'nın sözdizim (nahiv) ve yapıbilimini (sarf) bilmenin yanında Kur'an'ın dil özelliklerini, muhkem ve müteşabih ayetlerini, mecazını, garibini, kinayesini, teşbih ve üslubunu, ayetin iniş sebebiyle beraber kelimelerin toplumda kullanıldığı anlam ve bağlamları bilme zorunluluğu bulunmaktadır. Çünkü kendine has bu dil ve üslûb yapısı içerisinde Kur'an'ı anlama ve yorumlama Allah'ın muradını tespitinde son derece önemlidir. (Gökkır, 2014, 49.)

4. Kıssalar İçindeki Sembolik İfadeler

Kur'an'da edebi şekillerden biri olan mesel, yani teşbih mühim bir yer işgal eder. Konuyla ilişkili olarak İsmail Cerrahoğlu, Kur'an'daki bu güzel teşbihler hakkında F. Buhl'un, “Hakiki temsil ve kinayenin Kur'an'ın kendisinde inkişaf etmiş” olduğunu aktarmaktadır. (Cerrahoğlu, 1971, 171.)

Sembolik dil, dil ile doğrudan ifadesi problemlili ve güç olan gerçeklikleri dolaylı olarak, bir aracı üzerinden yansıtmak suretiyle işleyen dildir. Kıssalarla da anlatılmak istenilen hususlar, sembolik dilde olduğu gibi dolaylı olarak anlatılmaktadır. Dolaylı anlatımın gerçekleştiği yerde mutlaka sembolizm gündeme gelmektedir. Bu sebeple kıssalarla gerçekleşen anlatım biçiminde sembolizm kaçınılmazdır. (Yavuz, 2006, 348.) Çünkü kıssalarda hakikat, doğrudan bir ifade vasıtasıyla değil, birtakım olay, şahıs, olgular içerisinde aktarılır. Dolayısıyla kıssalarda zikredilen unsurlardan maksat onlar olmayıp, onlar vasıtasıyla aktarılmak istenen anlam esastır. Nasıl ki ayet, işaret etmek manası taşıyıp, (Musennâ, 1970, 1/45.) yaratıcısına delaletse, bir yaratılış kitabı olan âlem de, manası işaret etmek olup, (İsfahânî, 2010, 721.) o da kendisini yaratana alamettir. (Akdemir, 2022, 129.) Bu bakımdan ayetler de, salt birer ayet olmayıp yaratıcısının varlık ve birliğine işaret etme maksadı taşıması yönünden tevhidin dolaylı anlatımı olup sembolizm niteliği taşımaktadır. Gilbert Durand'a göre de, “tüm evren bizzat bir ayna yani bir semboldür.” (Schwarz, 1997, 30.)

Kıssalar inanca, ahlaka taalluk eden soyut gerçeklikleri sembolize ederler. Kıssa, bir şeyin izini sürmek, takip etmek, (Kehf 18/64; Kasas 28/11.) araştırılan haberler, anlatılar, (İsfahânî, 2010, 850.) kesmek gibi manalara gelir. (Fîrûzâbâdî, 2005, 1048.) Kur'an'daki kıssaların genel gayesi peygamberlerin, milletlerin başına gelenleri kendine has üslûbuyla ibretlere sunmaktır. (Cerrahoğlu, 1971, 167.)

Kavimlerine gönderildiklerinde Peygamberlerin karşılaşmış oldukları durumları ele alan kıssalar, birbirlerine benzemesi açısından önce Hz. Peygamber'e, onun nezdinde sonraki dönem

muhataplarına aktararak çeşitli gerçekliklere işaret etmektedir. “Bilmeyenler, “Allah bizimle konuşsa, ya da bize bir mucize gelse ya!” derler. Bunlardan öncekiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti. Onların kalpleri (anlayışları) birbirine benziyor.” (Bakara 2/118.) Nitekim insanların kalpleri birbirine benzemektedir. Bu, aynı olay karşısında aynı tepkileri veren insan toplulukları manasına gelmektedir. “Hiçbir peygamber göndermedik ki, onunla alay etmemiş olsunlar.” (Hicr 15/11.) Bu ayet, peygamber gönderilen her kavmin peygamberlerini alaya almak gibi ortak yapısal bir özelliğini ortaya koymaktadır. “Andolsun, senden önceki elçiler de alaya alındı da alaya aldıkları şey, onlardan maskaralık yapanları çepeçevre kuşatıverdi.” (En’âm 6/10.) Her peygamberin gönderildikleri kavim tarafından alaya alınması da tüm peygamberlerin karşılaşmış olduğu ortak bir tepkidir. “Onlara Rablerinin ayetlerinden bir ayet gelmeyiversin, mutlaka ondan yüz çevirirler.” (En’âm 6/4.) Kendilerine ayet gönderilen her kavmin içerisinde mutlaka ayetlerden yüz çeviren bir güruh olagelmıştır. “Kendilerine, hidâyet (rehberi olan peygamber) geldiği zaman, insanları iman etmekten alıkoyan şey, onların, “Allah, peygamber olarak bir insan mı gönderdi?” demeleridir.” (İsra 17/94.) İnkâr gerekçeleri bakımından dahi benzeşen nice kavimler gelip geçmiştir. Dolayısıyla çeşitli kavimleri içeren kıssaların, birbirleriyle aralarındaki karakteristik benzeşimden istifade ederek bu olay örgülerinin ötesinde birtakım anlamlar inşa etmeyi amaçlamakta olduklarını görmekteyiz. Bu ortak tecrübeler sembol olarak kullanılıp, bunlar üzerinden varılmak istenen birtakım mesajlar söz konusudur. Buradaki temel mesele Peygamberleri inkâr etmek, alaya almak gibi kıssalar içerisinde geçen durumları aktarmak olmayıp bunlar üzerinden, hakikati ifade ettiğinde kendisi de alaya alınmış olan Hz. Peygamber’le beraber bu konumda olan diğer herkesin bu tür durumlarda yalnız olmadıklarının mesajı verilerek muhatap teselli edilmektedir.

Kıssalardaki metnin taşıdığı anlamlar bu tür sembollerin somut yönünü, muhatap toplumun içinde bulunduğu gerçeklikler de soyut yönünü oluşturmaktadır. Bu sembollerin somut yönleri ile soyut yönleri arasında sıkı bir analogi mevcuttur. Çünkü yukarıdaki mukayeseden de anlaşılacağı üzere, kıssaların metninde yer alan karakteristik özelliklerle muhatap toplumun sahip olduğu karakteristik özellikler arasında tamamen bir benzerlik bulunduğu açıktır. Bu sebepler somut ve soyut yönleri arasında sıkı bir analogik bağ olan bütün semboller gibi tarihi kıssaların da, muhataplar açısından birinci dereceden evrensel semboller olduğunu söyleyebiliriz. (Yavuz, 2006, 357.)

Kur’ân pasajlarında yer alan iki kıssa üzerinden konuyu örneklendirmek yerine tüm kavimleri cem’ eden şu Kur’ân ayetleri üzerinden konuyu ele alacağız:

“Sizden önceki Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin –ki onları Allah’tan başkası bilmez- haberi size gelmedi mi? Onlara peygamberleri mucizeler getirdiler de onlar (öfkeden parmaklarını ısırarak için) ellerini ağızlarına götürüp, “Biz sizinle gönderileni inkâr ediyoruz. Bizi çağırdığımız şeyden de derin bir şüphe içindeyiz” dediler. Peygamberleri dedi ki: “Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? (Hâlbuki) O, günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir zamana kadar ertelemek için sizi (imana) çağırıyor. Onlar, “Siz de bizim gibi sadece

birer insansınız. Bizi babalarımızın taptıklarından alkoymak istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin” dediler. Peygamberleri, onlara dedi ki: “Biz ancak sizin gibi birer insanız. Fakat Allah, kullarından dilediğine (peygamberlik) nimetini bahşeder. Allah’ın izni olmadıkça, bizim size bir delil getirmemiz haddimize değil. Mü’minler ancak Allah’a tevekkül etsinler. İnkâr edenler, peygamberlerine; “Andolsun, ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız, ya da bizim dinimize dönersiniz” dediler. Rableri de onlara şöyle vahyetti: “Biz zalimleri mutlaka yok edeceğiz.” (İbrahim 14/9-13.)

Bu, Peygamber kıssaları içerisinde yer alan ortak öğeleri bir araya getiren bir Kur’an pasajıydı. Ortak tepkilerle inkâr eden bir kitle ile bu inkâr eden kitle karşısında birtakım ortak ifadelerle muhatapı doğru yola davet eden Peygamberler yer almaktadır. Aynı zamanda tüm bunlar Hz. Peygamber’in davet sürecinde de yaşanan gerçekliklerdir. Bunları sembolik dil çerçevesinde değerlendirdiğimizde, ayet metninde geçen Nuh, Ad, Semud kavimleriyle ilgili ifadeler bu sembollerin somut yönlerini oluşturmaktadır. Hz. Peygamber’in döneminde yer alan bu türden ortak tecrübeler ise sembollerin soyut yönünü teşkil etmektedir. Bunlar arasındaki analogik bağ, kıssa düzeyinde sembolik anlatıma bir örnek olmaktadır.

Kur’an dili beşerden bazılarının kullanmış olduğu Arapça dili üzerine nazil olsa da kendine özgü müfredatıyla gündelik dilden ayrılmaktadır. Kur’an, içerisinde yer alan fiziki alan ile metafiziki alan, gaybi alan ile gaybi olmayan alan şeklinde görünür ve görünür olmayan iki âlemden bahsetmektedir. Fiziki alana taalluk eden meseleleri fiziki alanın diliyle konuşmasında herhangi bir sorun söz konusu olmamıştır. Fakat insan duyularının erişemediği metafizik alana taalluk eden meselelerde insanın da anlamasını hesaba katarak fiziki alanın dilini kullanması zaman zaman kelimelerin hakiki manalarını aşarak başka manalara gelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla asli manaya hamledilmesi mümkün olmayan mecazlar, benzetme ve kinayeler içermesi bakımından bu dile içerisindeki özellikler dikkate alınarak yaklaşıldığı takdirde doğru anlamı vermek mümkündür. Biz bu çalışmamızda bu hususun anlaşılması adına Kur’an’da kullanılan din dilinin taşımış olduğu sembolik karakterleri ortaya koymaktayız. Nitekim ele aldığımız üzere gerek kıssalar haricindeki anlatımlarda gerek kıssalarda birçok sembolik öğeler yer almaktadır.

Sonuç

Bir dile yabancılaşmak o dilin aktardığı anlama, dünya görüşüne yabancılaşmaktır. İletişim dili bu hususta çok önemlidir. Başarılı iletişim gönderici ile alıcı arasında dinamik bir ilişki oluştururken başarısız iletişim taraflar arasında pasif ilişki demektir. Bunu insan ile Allah arasında bir iletişim türü olan Kur’an üzerinden ele alırsak, ondaki dilin mantalitesine vakıf olmamak mesafeli kul-Allah ilişkisi olup zayıf bir kulluk prototipi oluşturmaktadır.

Kur’an beşer diliyle vahyedilmiştir. Vahyin beşer diliyle gönderilmiş olması, onun kullandığı dil özelliklerine sahip olduğu manası taşımaktadır. Nitekim bu hususta Kur’an’ın beyanı da bu yöndedir: “Biz her peygamberi kavminin diliyle gönderdik.” Bu, vahyin insan tarafından anlaşılması için elzemdir. Fakat muhatapın lisanıyla nazil olan vahiyde gaybi ve soyut alana

taalluk eden konular da vardır. Bu konular içerisinde yer alan lafızlara ise sadece Arap dilinin sözdizim (nahiv) ve yapıbilim (sarf) kaideleriyle anlam vermeye çalışmak problem teşkil etmektedir. Bu yüzden biz bu çalışmamızda lafızların taşıdıkları manaları doğru saptamak için Kur'ân'ın dil özelliklerinin de dikkate alındığı bir yöntem takip ettik.

Vahiy, muhatabın anlayacağı dil üzerine indirilmiş olsa da onun “kitap yüklü merkezler”, “Arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi öğütten yüz çeviriyorlar?”, “Verdikleri sözü arkalarına attılar”, “Yapısını Allah'tan korku üzerine kuran mı?”, “Her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar.”, “Ellerini boynuna bağlanmış yapma.”, “İnanıp faydalı iş yapanları karanlıktan aydınlığa çıkarır.” “Kalpleriniz katılaştı, taş gibi oldu”, “Deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler” gibi birçok ayetinde insana dair sembolik anlatımlara yer verdiğini müşahade ettik. Mesela “Devenin iğne deliğinden geçme” ayeti için Râzi, Yüce Allah'ın Araplar nezdinde, hayvanların en büyüğü olduğu için, hayvanlar içinden hassaten “deve”yi, iğnenin deliğinin ise, deliklerin en küçüğü olduğu için iğneyi zikrederek o kâfirlerin cennete girmelerini, bu şartın tahakkuk etmesine bağlayınca, bu şart da imkânsız olunca, aklen de imkânsıza dayanan şeyin imkânsız olduğu sabit olunca, onların cennete girmelerinin kesin ve kat'î olarak imkânsız olduğunu ifade etmek için temsil nevinde olduğunu belirtmiştir.

Ayetlerin sunmak istediği manaları doğrudan bir dille aktarmayıp “Deve iğne deliğinden geçinceye kadar” örneğinde olduğu gibi onları temsil eden sembolik ifadeler vasıtasıyla aktarması, din dilinin genel karakterist yapısını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu, ayetlerin kendilerine özgü birer semantik alanı olduğu, dolayısıyla diğer sembolik ifadelerin yer aldığı ayetlerin de bu hususlar göz önünde bulundurularak ele alınması gerektiği sonucuna bizi götürmektedir.

Dolaylı anlatımın olduğu yerde sembolik anlatım olduğu için bu hususta kıssalardaki dili anlamak da sembolik dili anlamaya önemli ölçüde bizi yaklaştırmaktadır. Bir kelime için ilk etapta aslanan mana onun hakiki anlamı olsa da biz bu çalışmada, Kur'ân kelimelerine, lügat anlamlarından ziyade bir de kullanıldıkları bağlam ve anlatım biçimi baz alınarak anlam verilmesi gerektiğinin ne kadar önem arz ettiği sonucuna ulaştık. Çünkü lafızların kullanıldıkları bağlamlar farklı olup onlara aynı teknikle yaklaşmak anlama açısından sıkıntı oluşturmaktadır. Sonuç itibarıyla, kulun kendisine gönderilen mesajı iyi anlayabilmesi, Kur'ân'da yer alan bu sembolik dilin inceliklerine vakıf olmasını gerektirmektedir. Çünkü bir dilin kendine has yapısını ve özelliklerini anlamak, o dille aktarılmaya çalışılan anlam dünyasına erişmek manası taşır. Bu ise, Allah ile kul iletişimi açısından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Merve. *Kur'an'ı Kerim'de Yaratılışın Birliği*. İstanbul: Çıra, 2022.
 Aziz, Ahmed. *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*. İstanbul: İnsan yay., 1995.
 Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
 Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.

- Cevziyye, İbn Kayyım el-. *el-Fevâidu'l-Müşevvik İlâ Ulûmi'l-Kur'an ve İlmi'l-Beyan*. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1982.
- Cürcânî, Abdulkâhir. *Esraru'l-Belağa fi İlmi'l-Beyân*. Beyrut: Dâru İhyâi'il-Ulum, 1992.
- Cürcani, Abdulkahir. *Risaletu's-Şafiye*. Mısır: Daru'l-Mearif, 1968.
- Çalış, Halim. "Mecaz ve Kinaye". http://www.yeniumit.com.tr/konu.php?konu_id=291&yumit=bolum2?
- Dartma, Bahattin vd. *Tefsir Tarihi ve Usulü*. Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, ts.
- Eren, Hasan - vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK, 1988.
- Eren, Şadi. *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. Ankara: Fecr yay., 1993.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *Kâmûsu'l-muhît*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gökkır, Necmettin. *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*. İstanbul: İFAV, 2014.
- Hattabi, Muhammed b. İbrahim. *İ'cazi'l-Kur'an*. Mısır: Daru'l-Mearif, 1968.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredâtu elfazi'l-Kur'an*. İstanbul: Çıra, 2010.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut, 7. Basım, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn el-. *et-Tefsir fi Kavaidi İlmi't-Tefsir*. Kahire: Mektebetu'l-Kuds, 1998.
- Kılıç, Sadık. *İslâm'da Sembolik Dil*. İstanbul: İnsan yay., 1995.
- Matûrîdî, Ebu Mansur. *Tevilatü'l-Kur'an*. İstanbul: Ensar, 2015.
- Musennâ, Ma'mer b. *Mecâzu'l-Kur'an*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1970.
- Müftüoğlu, Ömer. *Bugünün Müslümanının Kur'an'la İletişimi*. Ankara: Otto, 3., ts.
- Râzî, Fahreddîn. *Tefsir-i Kebîr*. Lübnan-Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- Schwarz, Fernand. *Kadim Bilgeliğin Yeniden Keşfi*. İstanbul: İnsan yay., 1997.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *el-itkan fi ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r Risale Naşirun, 1. Bs. 2015.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan, 1999.
- Tokat, Latif. *Dinde Sembolizm*. Ankara: Ankara Okulu, 2004.
- Wehr, Hans. London: Macdonald and Evants Ltd., 1980.
- Yavuz, Ömer Faruk. *Kur'an'da Sembolik Dil*. Ankara: Ankara Okulu, 2006.
- Zemâhşerî, Ebu'l Kasım Mahmûd bin Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşaf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûh'it-te'vil*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.

Orijinallik Beyanı / Declaration of Authenticity

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Akademik Etik Beyanı / Academic Ethics Statement

"Kur'an'da İnsanla İlgili Sembolik İfadelerin Analizi" başlıklı makale, bilimsel araştırma tekniklerine ve akademik etik ilkelerine uyularak hazırlanmış, veriler üzerinde herhangi bir tahrifat veya çarpıtma yapılmamış, başka bir araştırmadan kısmen veya tamamen intihal edilmemiş, yayınlanması amacıyla başka bir yayın organına gönderilmemiştir.

The article titled "Analysis of Symbolic Expressions About Humans in the Quran" has been prepared in accordance with scientific research techniques and academic ethics principles, no falsification or

distortion has been made on the data, no partial or complete plagiarism has been made from another research, and it has not been sent to another publication organ for publication.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement

“Kur’ân’da İnsanla İlgili Sembolik İfadelerin Analizi” başlıklı makaleyle ilgili olarak diğer kişi veya kurumlarla herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir./There is no conflict of interest with other individuals or institutions regarding the article titled "Analysis of Symbolic Expressions About Humans in the Quran".

Yazarlık Katkısı / Authorship Contribution

Çalışma iki yazarlı olarak yürütülmüştür. Birinci yazar %70, ikinci yazar %30 katkıda bulunmuştur./ The study was conducted by two authors. The first author contributed 70%, the second author contributed 30%.
